
ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՂ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՄԱՐԳԻՆԱԼՈՒԹՅԱՆ
ԴՐՄԵՎՈՐՄԱՆ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՀԱԿՈԲՅԱՆ Ն. Ռ.

Մարզինալության, որպես սոցիոմշակութային և սոցիալ-հոգեբանական բազմաշերտ երևույթի համակողմանի ուսումնասիրությունը արդիական և հրատապ է դառնում փոխակերպվող հասարակություններում, որտեղ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական բարեփոխումների հետևանքով կազմալուծվում են նախկինում կայուն հասարակական բոլոր կառուցվածքները, սոցիալական հարաբերությունների համակարգը, և դրանց տարրերը՝ սոցիալական ինստիտուտները, սոցիալական խմբերը և անհատները, հայտնվում են սահմանային, միջանկյալ, անցումային վիճակում: Սոցիոմշակութային, սոցիոքաղաքական և տնտեսական կյանքի պարզունակացումը (արխակացումը) և համատարած անիշխանությունը նպաստավոր միջավայր են ստեղծում զանգվածային մարզինալացման առաջացման համար: Որոշ իմաստով մարզինալությունը դառնում է փոխակերպվող հասարակության հիմնական բնութագրերից մեկը: Առհասարակ, մարզինալությունը կապվում է հասարակության մեջ ճգնաժամերի, կառուցվածքային փոփոխությունների, սոցիալական տեղաշարժերի գործընթացներին, թեև կարող է առաջանալ նաև համեմատաբար կայուն իրադրություններում: Մարզինալության երևույթը սերտորեն կապվում է նաև քաղաքական արդիականացման գործընթացին, որի ընթացքում ձևափոխվում են քաղաքական մշակույթը, քաղաքացիների սոցիոմշակութային վարքագծի կարծրատիպերը, ձևավորվում են քաղաքացիական մտածողության և վարքագծի նոր մոդելներ:

Մարզինալության, որպես սոցիոմշակութային և սոցիալ-հոգեբանական երևույթի ուսումնասիրության հրատապությունը պայմանավորված է այն բանով, որ, **նախ**, այդպիսի հետազոտությունները թույլ կտան պարզելու մարզինալության ապակառուցողական ու նորացման հետևանքները հասարակության համար, **երկրորդ**, հետազոտելու հասարակության արդի փուլում տեղի ունեցող գործընթացները, դրանց առանձնահատկությունները, **երրորդ**, ժամանակակից աշխարհում տարբեր մշակույթների փոխշփումների հետևանքով առաջացած բազմաթիվ խնդիրներ:

Հասարակության և պետության զարգացման յուրաքանչյուր փուլ ունի գործունեության իր համակարգը, սոցիոմշակութային ու սոցիալ-հոգեբանական յուրահատկությունները: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո անկախացած հետխորհրդային հանրապետություններում ստեղծված քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, բարոյական անկայուն իրավիճակներն անմիջական ազդեցություն ունեցան հասարակական համակարգի գործառնության վրա: Խորհրդային և հետխորհրդային շրջանները հասարակության երկու տիպ են՝ կայուն և անցումային, որոնց սոցիալ-տնտեսական ու սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերն իրարից էապես տարբերվում են: Առհասարակ,

կայուն հասարակություններում տեղի ունեցող փոփոխությունները չեն շոշափում սոցիալական համակարգի հիմքերը . դրանք առավելապես ուղղված են համակարգի գործառնության օպտիմալացմանը: Մինչդեռ, անցումային հասարակություններում տեղի են ունենում այնպիսի փոփոխություններ, որոնք, մի կողմից, խարխում են նախորդ համակարգի հիմքերը, մյուս կողմից՝ հիմք դնում նոր սոցիալական-քաղաքական համակարգի առաջացմանը: «Անցումային հասարակություն» հասկացությունը բնութագրում է սոցիալական համակարգի այն վիճակը, երբ հասարակության նախորդ որակական որոշակիությունն այլևս գերիշխող չէ, իսկ նորը գտնվում է լինելության գործընթացում: Սոցիալական համակարգն «անցումային» է կոչվում այն պատճառով, որ դրանում տեղի են ունենում գաղափարաքաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, բարոյահոգեբանական ու կառուցվածքային-ինստիտուցիոնալ այնպիսի փոփոխություններ, որոնց շնորհիվ համակարգն անխուսափելիորեն կորցնում է իր նախորդ որակական որոշակիությունը և ձեռք բերում որակական որոշակիության նոր հիմունքներ»¹: Մեկ այլ սահմանման համաձայն՝ «անցումային փուլը հասարակական հին արժեքային համակարգերի և չափանիշների աստիճանական անհետացման և նոր արժեքային համակարգերի ստեղծման, հասարակության հին շերտավորումը և սոցիալական խավերի փոխհարաբերությունների նախկին համակարգը նորով փոխարինելու սոցիալական գործելակերպի նոր չափանիշների աստիճանական ձևավորման համար պատմական այն ժամանակաշրջանն է, որն օբյեկտիվորեն «ստանձնում» է երկու էապես տարբեր (անցյալի գիրկն անցնող և ապագայում կառուցվելիք) հասարակարգերի միջև ժառանգականության օրգանական կապն ապահովող յուրօրինակ «կամրջի» դերը՝ պահպանելով ազգային առանձնահատկությունները»²: Բախվող արժեքների բազմաքանակությունը, անորոշությունը և վարքի հնարավոր ընտրության հետ կապված խնդիրները հանգեցնում են սոցիալական ու հոգեբանական շեղումների: Անցումային հասարակության սոցիալ-հոգեբանական «հիվանդություններից» են դառնում անորոշությունը, անվստահությունը, տագնապն ու վախը: Տիրապետող է դառնում սոցիալ-հոգեբանական անբավարարվածության զգացումը: Հոռետեսական տրամադրություններ, պատվասիրության անկում, անվստահություն վաղվա օրվա նկատմամբ, սպասումների չիրականացում, զրկվածություն, սթրեսներ ու կոնֆլիկտներ, մերժողական վերաբերմունք ցանկացած գաղափարի հանդեպ, վերակողմնորոշում դեպի արկածախնդրական և օգտապաշտական գործունեությունը - ահա անցումային հասարակության սոցիալ-հոգեբանական պատկերի ոչ լրիվ բնութագիրը:

Այսպիսի պայմաններում արագորեն ընթանում է հասարակության գրեթե բոլոր ոլորտների մարզինալացման գործընթացը: Դրա առանձնահատկությունն այն է, որ

¹ **Հարությունյան Է.**, Անցումային հասարակությունը որպես տրանսֆորմացիոն գործունեության համակարգ, Ե., 2000, էջ 3:

² **Հովսեփյան Ա., Հովհաննիսյան Ս.**, Քաղաքականության պատմական դասերը և արդիականությունը, Ե., 1999, էջ 259:

մարզինալ խմբերը գործում են ոչ թե սոցիալական գործունեության ծայրամասերում, այլ ամենուր՝ ընդգրկելով կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտները: Եթե կայուն հասարակություններում մարզինալացման երևույթները վերահսկվում են, ինչ-որ տեղ նույնիսկ կարգավորվում են, ապա արագընթաց փոխակերպումների մեջ գտնվող անցումային հասարակություններում մարզինալացման գործընթացներն ունենում են տարերային, անկանխատեսելի ու անվերահսկելի բնույթ:

Ե. Ստարիկովի կարծիքով, հետամբողջատիրական հասարակության սոցիալական կառուցվածքում գործնականում մարզինալացվում են սոցիալական բոլոր խմբերը³: Նրա կարծիքով, մարզինալությունը հասարակության սոցիալական կառուցվածքի շաժոնության, անորոշության վիճակի արդյունք է: Այս տեսակետը վիճարկելի է, որովհետև մարզինալությունը նույնացվում է շարժունության, անցումայնության հետ: Մինչդեռ, մարզինալությունը ենթադրում է շարժունության առկայություն, բայց ամեն մի շարժունություն դեռևս մարզինալություն չէ: Ամեն դեպքում, փոխակերպվող հասարակության մեջ մարզինալությունը, որպես երևույթ, լայն ընդգրկում է ունենում: Եթե մարզինալացումը զանգվածային բնույթ է ստանում, ապա դրա արժեքներն ու դիրքորոշումները թափանցում են նաև այնպիսի մարդկանց գիտակցության մեջ, որոնք սոցիալական կառուցվածքներում դեռ պահպանում են իրենց կարգավիճակը: Անցումային հասարակություններում փոխվում են մարզինալության դրսևորման որակները և ոլորտները: Բնակչության մեծամասնության վերածումը մարզինալ զանգվածի՝ ստեղծում է սոցիալական իրականության որակապես նոր իրավիճակ:

Փոխակերպվող հասարակություններում մարզինալության առաջացման կարևոր գործոններից մեկը, եթե ոչ գլխավորը, զանգվածային գործազրկությունն է, որը հասարակության սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների ու կապերի փլուզման արդյունքն է: Փոխակերպվող հասարակությունում մարզինալացման գործընթացն ընթանում է որոշակի փուլերով, որոնց ընթացքում ձևավորվում են տարբեր կարգի մարզինալ խմբեր: Որոշ իմաստով, մարզինալացման փուլերը համընկնում են անցումային հասարակության զարգացման փուլերին: Կարելի է առանձնացնել երեք փուլ: **Առաջին** փուլում զարգացման նոր միտումները ծագում են հնի գերիշխանության պայմաններում, **երկրորդում** առաջանում է զուգահեռականության երևույթը, այսինքն՝ ամենուր ընթանում է հնի և նորի պայքար, հասարակական կյանքն աչքի է ընկնում անկայունությամբ, սոցիալական ցնցումները հաջորդում են իրար, **երրորդ** փուլում նորը դառնում է գերիշխող, նոր կառուցվածքները սկսում են գործել, և կայունության միտումները դառնում են անշրջելի:

Առաջին փուլում մարզինալացման գործընթացում ներառվում են այն մարդիկ, որոնք սոցիալական կառուցվածքների փոփոխության հետևանքով նոր-նոր կորցրել են իրենց աշխատանքը և սոցիալական կարգավիճակը, սակայն վստահ են, որ շուտով

³ **Стариков Е. Н.**, Социальная структура переходного общества /опыт инвентаризации/, (Полис, 1994, N 4, с. 72).

կգտնեն նոր աշխատանք: Այսպիսի մարդիկ դեռևս պահպանում են իրենց նախկին արժեհամակարգն ու դիրքորոշումները: Իրենց կարգազուրկ և գործազուրկ լինելը նրանք հակված են բացատրելու որպես պատահականության, օբյեկտիվ հանգամանքների արդյունք կամ սեփական թերությունների և սխալների, անհաշվենկատ գործունեության, անբավարար ակտիվության արդյունք: Նրանք թեև հայտնվել են անորոշ իրավիճակում, սակայն չեն կորցրել հույսը՝ վերագտնելու իրենց սոցիալական կարգավիճակը, դեռ վստահ են սեփական ուժերի հանդեպ: Սակայն նրանց հոգեկանն ալեկոծության մեջ է: Այդպիսի մարդկանց հոգեբանական վիճակի բնորոշ գծերից են սպասողականությունը, երկիմաստությունը, հուսահատությունը, ընկճվածությունը, անհանգրստությունը, կասկածամտությունը և այլն: Այս վիճակի շարունակման և խորացման դեպքում կարող են առաջ գալ լուրջ հոգեխախտումներ, որոնք կարող են հանգեցնել ինքնահարգանքի կորստի և համապարփակ հոգեկան ճգնաժամի: Այս փուլում մարզինալացման միտումները հստակ չեն երևում և չեն գիտակցվում մարզինալացման շրջապատույթի մեջ հայտնված մարդկանց կողմից:

Երկրորդ փուլում մարզինալացման գործընթացի մեջ ընդգրկվում կամ ավելի ստույգ՝ մարզինալ են դառնում այն մարդիկ, որոնք երկար ժամանակ լինելով կարգազուրկ և գործազուրկ, արդեն ճաշակել են գործազրկության բոլոր դառնությունները և գիտակցում են իրենց նոր կարգավիճակը: Նրանց մեջ նկատվում է նախկին սոցիալական կարգավիճակին բնորոշ արժեքների ու դիրքորոշումների միախառնումը նոր արժեքների ու դիրքորոշումների հետ, ինչն էլ բարերար հող է ստեղծում տարբեր տիպի կոնֆլիկտների ու շեղումների առաջացման համար: Հուսահատության ու ճգնաժամային իրավիճակներն ուղեկցվում են միայնակության, օտարվածության, ավելորդության զգացումների սրմամբ: Աշխատանքային մոտիվացիան ու բարոյականությունը պահպանվում են, սակայն լրացվում են անտարբերությամբ կամ անթաքույց թշնամությամբ՝ դեպի տեղի ունեցող փոփոխությունները, նոր կազմավորվող սոցիալական ինստիտուտները: Այս ընթացքում ձևավորվում են տարբեր կարգի մարզինալ խմբեր: Օրինակ, ձևավորվում են մարզինալ սոցիալական (կառուցվածքային) խմբեր, որոնք «կենտրոնի» կամ սոցիալական բնականոնի հանդեպ զբաղեցնում են «ծայրամասի, լուսանցքայինի» դիրք: Եթե նման մարդիկ քիչ թե շատ հարմարվում են իրենց վիճակին, ապա ձևավորվում է մարզինալ գիտակցություն՝ դրան բնորոշ արժեքներով ու դիրքորոշումներով: Մարզինալ այն խմբերը, որոնցում ընդգրկվում են լուծմանցավոր մարդիկ, ձեռք են բերում որոշակի հատկություններ: Նման մարդկանց մեջ աստիճանաբար չքանում են աշխատանքային մոտիվացիան և բարոյականությունը: Աշխատանքը դադարում է պահանջմունք լինելուց: Եթե նպատակային ինչ-ինչ դիրքորոշումներ դեռ մնում են, ապա անմիջականորեն կապվում են միայն սպառման հետ: Իսկ ընդլայնվող սպառումը, որը այլևս կապված չէ աշխատանքային գործառույթների հետ, ստանում է հախուռն, անկազմակերպ բնույթ: Աստիճանաբար «կյանքի հատակը» գլորվող լուծմանացված մարզինալ մարդը կորցնում է իր սոցիալական բոլոր կապերը: Լրիվ խզվում է կապը

նախկին աշխատանքային կոլեկտիվի, ընկերական շրջապատի և ընտանիքի անդամների հետ: Մարզինալ անձը փնտրում է «իր նմաններին»: Եթե հասարակությունը մերժում է այդպիսի մարդկանց, ապա վերջիններս էլ մերժում են հասարակությանը: Չընդունելով սոցիումի արժեքներն ու նորմերը և ցանկանալով միայն սպառել հասարակական (ուրիշների) հարստությունը՝ լյուսմենացված մարզինալ մարդը հոգեբանորեն պատրաստ է դառնում ագրեսիվ, քայքայիչ, ապակառուցողական հակահասարակական գործողությունների: Այդպիսի մարզինալները հաճախ ընդգրկվում են հակահասարակական և հակապետական շարժումների մեջ, օգտագործվում տարբեր քաղաքական ուժերի կողմից: Այսինքն՝ քաղաքական սուբյեկտից վերածվում են քաղաքական օբյեկտի: Այս մակարդակում գտնվող մարզինալների հոգեբանական վիճակը կարելի է բնորոշել որպես շեղում, որը սոցիալական ինքնության կորստի հետևանք է: Իրենց սոցիալական որևէ խմբի չնույնացնելով, չընդունելով դրանց նորմերը, մարզինալներն իրենց զրկում են հասարակական-քաղաքական կյանքին լիարժեք մասնակցելուց: Գտնվելով շեղման վիճակում, չկարողանալով որոշել իրենց լուսանցքային կեցության պատճառները, համարժեք չգիտակցելով սեփական շահերը՝ մարզինալները վերածվում են քաղաքական օբյեկտների: Մարզինալն այլևս չունի իր սեփական ինքնատիպ արժեքամակարգը, ուստի հախուռն սկսում է նմանակել, ընդօրինակել (հիմնականում խեղաթյուրված) իրեն քիչ թե շատ հասկանալի սոցիալական ու մշակութային նորմերը: Մարզինալ կարգավիճակի պատճառով մարզինալները ի վիճակի չեն կազմակերպված, օրինական պայքարելու իրենց շահերի համար, ուստի նրանց բողոքող, ընդվզող վարքագծին բնորոշ է դառնում տարերայնությունն ու անկազմակերպվածությունը:

Մարզինալ գիտակցության դրսևորման ձևերից են նաև ապատիան և աբսենտիզմը: Մարզինալ մարդն օտարվում է հասարակության մեջ ընդունված արժեքային նորմերից, մերժում գոյություն ունեցող սոցիալական կառուցվածքները, ամփոփվում իր ոլորտում, որն ընկալվում է որպես «հակահասարակություն»: Նա համակերպվում է իր մարզինալ կարգավիճակի ու դիրքի հետ, թաքնվում կրավորականության խրամատներում: Այդպիսի մարդիկ հատկապես խուսափում են մասնակցել քաղաքական գործընթացներին: Մարզինալացման գործընթացում ձևավորվում է, այսպես կոչված, «այլընտրանքային գիտակցություն», որը կարող է ունենալ թե՛ ծայրահեղ և թե՛ չափավոր դրսևորումներ: Աբսենտիստական դիրքորոշումն առավելապես որդեգրում են մտավորական (մշակութային) մարզինալները, որոնք կամավոր (կամավոր, որովհետև ցանկության դեպքում այդ մտավորականները կարող են վերադառնալ իրենց նախկին կարգավիճակին) հակադրվում, ձեռնոց են նետում հասարակությանը: Եթե այսպիսի մարդը ցուցաբերում է հասարակական ակտիվություն, ապա դրան բնորոշ է լինում չարացածությունը, անիշխանությունը, ծայրահեղականությունը, անհանդուրժողականությունը: Իր առանձնահատկություններն ունի երիտասարդների մարզինալացման գործընթացը: Չունենալով կյանքի, աշխատանքային գործունեության փորձ, արժեքների սեփական համակարգ երիտասարդները տարբեր կերպ են վերաբերվում մարզինալացման

ընթացքին: Նրանք, ովքեր իրենց էներգիայի, եռանդի ու գիտելիքների շնորհիվ արագորեն յուրացնում են փոփոխվող խաղի կանոնները, անհամեմատ հեշտությամբ են ներգրավվում նոր կառույցների մեջ: Սակայն երիտասարդների շրջանում հարմարվելու ձևերը հաճախ ծայրահեղ բնույթ են ունենում:

Մարզինալ գիտակցության դրսևորման ծայրահեղ ձևերից է խռովությունը, որը կապված է ոչ միայն գոյություն ունեցող հասարակությունը չընդունելու, այլև դրա բռնի հեղաշրջման հետ: Հաշվի չառնելով օբյեկտիվ հանգամանքները՝ մարզինալ անձը կամ խմբերը, որոնցում, որպես կանոն, մեծ թիվ են կազմում երիտասարդները, հակահասարակական, ահաբեկչական տարաբնույթ գործողությունների միջոցով փորձում են կազմավորել հասարակական կառուցվածքները: Վարքի միասնական ուղղվածություն և արժեքների ընդհանուր համակարգ ունեցող հասարակության համար հարմարվողականության խռովարարական տիպն այնքան էլ բնորոշ չէ, գրում է Գ. Սողոմոնյանը, մինչդեռ անցումային հասարակությունների համար, ուր շեղումը սովորական վիճակ է, հասարակական հարաբերությունների մեջ ներառման խռովարարական, ծայրահեղական եղանակը դառնում է բավական տարածված սոցիալական երևույթ: Ինչպես գրում է Գ. Սողոմոնյանը, «որպես կանոն՝ նման մարդիկ կարծում են, որ միայն անսովոր, բացառիկ քաղաքական միջոցներով (ահաբեկչություն, հացադուլ, ինքնահրկիզում, պատանդ վերցնել) կարելի է հասնել ցանկալի արդյունքների: Խռովությունը որպես սոցիոմշակութային ադապտացիայի ձև ընտրած մարդիկ իրենց գործողությունները ներկայացնում են որպես պայքար «հանուն բարձրագույն արդարության» հաստատման: Ճշմարտությունը մենաշնորհած, սոցիալական անհանդուրժողականությամբ և անսխալականության հիվանդագին գիտակցությամբ տառապող այդ մարդկանց համար ծայրահեղականությունը վարքի գերակա եղանակ է»⁴:

Թեև խռովությունը հարմարվողականության զանգվածային ձև չէ, այնուհանդերձ, փաստ է, որ մարզինալ մարդիկ աչքի են ընկնում ագրեսիվ վարքով, հակում են դրսևորում դեպի բռնությունը: Ավելի ստույգ, նրանք հոգեբանորեն պատրաստ են բռնություն գործելու, թեև իրականում կարող են այդ քայլին չդիմել: Ինչպես նկատում է Լ. Գոզմանը, նման դեպքում կարևոր է ոչ թե բռնություն գործելու մարդու պատրաստականությունը, այլ նրա վերաբերմունքը բռնություն գործողների հանդեպ: 1988թ. Սումգայիթում հայերի ջարդն իրականացրել էին մի քանի տասնյակ բանդիտներ: Բայց նրանց ուղեկցում էր հանդիսատեսների ամբոխը, շուրջ երեք հարյուր մարդ, որոնք չէին սպանում ու հրկիզում, սակայն իրենց ներկայությամբ խրախուսում էին կատարողներին: Եվ դա տեղի էր ունենում հարյուր հազարանոց բնակչություն ունեցող քաղաքում, որտեղ մի շարք հանգամանքների բերումով ձևավորվել էր այնպիսի մթնոլորտ, որ հայի սպանությունը գուցե և չի ողջունվել որպես ավելորդ դաժան գործողություն, սակայն ընկալվել է ըմբռնումով: Միայն այսպիսի մթնոլորտում կարող

⁴ **Սողոմոնյան Գ.**, Սոցիոմշակութային ադապտացիայի առանձնահատկություններն անցումային հասարակությունում (Բանբեր Երևանի համալսարանի, 2002, N 1, էջ 8):

էր տեղի ունենալ ջարդ, որը մշտապես պահանջում է ոչ միայն զոհեր, այլև բավարարվող հանդիսատեսներ: Այս պատճառով բռնության նկատմամբ հանդուրժողականության աճը, պատրաստակամությունը՝ դա արդարացնելու վեհ գաղափարներով, անհրաժեշտ պայմաններ կարող են ստեղծել քաղաքացիների որոշ մասի ագրեսիվ հակումների դրսևորման համար: Նրանք կարող են բռնություն գործել կարծելով, որ իրենց գործողությունները հավանության կարծանան շրջապատողների կողմից⁵:

Բնականաբար, մարզինալության դրսևորումները և դրանց հաղթահարման մեխանիզմների ու ռազմավարությունների ընտրությունը մեծապես կախված են ինչպես տվյալ հասարակության, ազգի էթնոհոգեբանական առանձնահատկություններից, այնպես էլ դրանց ներկայացուցիչների անձնային հատկություններից: Օրինակ, հայ հասարակության մեջ, որտեղ անհատապաշտական սկիզբն ուժեղ է արտահայտված, ավանդաբար բացասական, արհամարհական վերաբերմունք է ձևավորվել «կյանքի հատակում» գտնվող մարզինալ մարդկանց նկատմամբ: Այդպիսիները դիտվում են որպես պատվասիրությունից, արժանապատվությունից, ինքնահարգանքից զուրկ մարդիկ: Նորմալ մարդը, հայի ընդհանրական պատկերացմամբ, եթե անգամ հանգամանքների բերումով մատնվում է անհաջողության, սայթաքում է, ապա պետք է ձգտի ոտքի կանգնել: Այս է պատճառը, որ 1990-ական թվականներին անհամեմատ ծանր սոցիալ-տնտեսական ու պատերազմական պայմաններում գտնվելով հանդերձ՝ հայաստանյան իրականության մեջ սակավ մարդիկ էին ընդգրկված հետնապահ մարզինալ խմբերում: Բայց, մյուս կողմից, ցանկանալով բարելավել իրենց նյութական վիճակը, ձգտելով դուրս գալ «լուսանցքային կարգավիճակից», նրանց մի զգալի հատված ստիպված էր արտագաղթելու: Այս ձևով կարծես թե հաղթահարելով կառուցվածքային մարզինալությունը, նրանք այլ երկրներում դառնում են էթնոմշակութային մարզինալներ: Բացի այդ, նման պայմաններում ծաղկում է կրոնական մարզինալությունը՝ աղանդավորությունը, որը աստիճանաբար վերածվում է հասարակությունը ապակայունացող վտանգավոր գործոնի:

Պետք է նկատել, որ մարզինալացման խորացման ընթացքում փոփոխության է ենթարկվում նաև մարզինալ խմբերի նկատմամբ վերաբերմունքը: Հասարակությունը աստիճանաբար հաշտվում է այդպիսի խմբերի գոյության հետ: Մարզինալացման ճանապարհով ընթացող հասարակությունը չի կարող բարոյական և իրավական խիստ պատժամիջոցներ կիրառել սեփական մարզինալների (մարմնավաճառների, թմրամոլների, մուրացկանների) հանդեպ:

⁵ См. Гозман Л. Я., *Психология перехода* (Вопросы философии, 1995, N 5, с. 21).

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարող ենք ասել, որ անցումային հասարակությունում նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում մարգինալության զանգվածային դրսևորումների համար, որոնք համընդհանուր անիշխանության պայմաններում կարող են բացասաբար ազդել ինչպես հասարակական կյանքի, այնպես էլ մարդկանց հոգեկանի զարգացման վրա: Նման վտանգավոր զարգացումները կանխելու, այսինքն՝ մարգինալացման գործընթացները կարգավորելու և վերահսկելու, մարգինալացումը հաղթահարելու համար կարևոր է դառնում պետության ակտիվ և ճկուն սոցիալական քաղաքականությունը:

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ МАРГИНАЛЬНОСТИ В ТРАНСФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

АКОПЯН Н. Р.

Резюме

Социально-культурная, социально-политическая архаизация экономической жизни и распространенное безвластие создают условия для возникновения массовой маргинализации. Маргинализация связана с кризисами, возникающими в обществе, структурными изменениями, с процессами социальной мобильности, в результате которых видоизменяются политическая культура, стереотипы социально-культурной формы поведения, конструируются новые модели формы поведения.

Явление маргинальности свойственно как стабильным, так и переходным, трансформационным обществам.

Социально-психологическими „болезнями” переходного общества являются: неопределенность, неуверенность, тревога и страх, преобладающим становится чувство социально-психологической неудовлетворенности.

Проявлениями маргинального сознания являются: апатия, абсентизм и обидчивость, которые в условиях всеобщего безвластия могут иметь негативное влияние как на жизнь общества, так и на психологическое состояние личности.

Для выявления и прогнозирования таких явлений, упорядочения и контролирования маргинальных процессов, преодоления маргинальности важно проведение государством активной и гибкой социальной политики.